

*Η Τρίτη
Ευγενής Αλήθεια
και το Νιμπάνα*

Bhikkhu Nyānadassana
(Ιωάννης Τσέλιος)



Athens Theravada Center
2024



ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

Η ΤΡΙΤΗ ΕΥΓΕΝΗΣ ΑΛΗΘΕΙΑ:

Η ΠΛΑΣΗ ΤΟΥ ΥΠΑΡΞΙΑΚΟΥ ΠΟΝΟΥ

Η Τρίτη Ευγενής Αλήθεια διδάσκει τη λύτρωση, την απελευθέρωση, την απαλλαγή και την έξοδο από τον κύκλο του υπαρξιακού πόνου και της δυστυχίας. Ονομάζεται Ευγενής Αλήθεια της παύσης του υπαρξιακού πόνου (*dukkha-nirodha-ariya-sacca*), η οποία αντιστοιχεί στην ανώδυνη κατάσταση του *Νιμπάνα* (*Nibbāna*).

Για να εξαλείψει κάποιος τον υπαρξιακό πόνο ολοκληρωτικά, θα πρέπει να εξαλείψει την κύρια ρίζα του υπαρξιακού πόνου, που είναι η επιθυμία (*taṇhā*) και όλες οι μορφές αυταπάτης και άγνοιας που συνδέονται με αυτή. Γι' αυτό, το *Νιμπάνα* είναι επίσης γνωστό με τον όρο «εξάλειψη της επιθυμίας» (*taṇhā-khaya*).¹

Στις Ομιλίες του Βούδα, η Τρίτη Ευγενής Αλήθεια διατυπώνεται με τα ακόλουθα λόγια:

«Και ποια είναι η ευγενής αλήθεια της κατάπαυσης του πόνου; Είναι το πλήρες μη πάθος (*virāga*) και η κατάπαυση αυτής της ίδιας της επιθυμίας (*taṇhā*), η εγκατάλειψή της και η παραίτηση απ' αυτή, η απελευθέρωση και η απεξάρτηση απ' αυτή».

Λέγεται «κατάπαυση του πόνου» επειδή:

- Με το πλήρες μη πάθος και την κατάπαυση της επιθυμίας, παύει η προσκόλληση (*upādāna*).

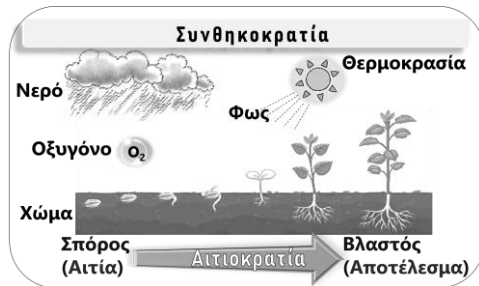
¹ S III, *Satta-sutta*, σ. 189: «*Taṇhākkhaya hi, nibbānan'ti*».

- Με την παύση της προσκόλλησης, παύει το γίνεσθαι των πράξεων (*bhava*).
- Με την παύση του γίνεσθαι των πράξεων, παύει η γέννηση (*jāti*).
- Με την παύση της γέννησης, παύει το γήρας, ο θάνατος, η λύπη, ο θρήνος, το άλγος, η οδύνη και το άγχος (*jarā-maraṇaṇa, soka-parideva-dukkha-domanassurāyāsā niruj-jhanti*).

Έτσι προκαλείται η κατάπαυση ολόκληρου του συνόλου του υπαρξιακού πόνου και της δυστυχίας (*Evametassa ke-valassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti*).²

Η αντίστροφη σειρά της Εξαρτώμενης Γένεσης

Στην τρίτη Ευγενή Αλήθεια υποδεικνύεται η αντίστροφη σειρά (*paṭiloma*) της Εξαρτώμενης Γένεσης. Για να το καταλάβουμε, θα δώσουμε ξανά το παράδειγμα με τα φυτά. Εδώ βλέπουμε τις συνθήκες που χρειάζονται, όπως χώμα, οξυγόνο, νερό, φως και θερμοκρασία, προκειμένου η αιτία του σπόρου να δώσει το αποτέλεσμα του βλαστού. Αν αφαιρέσουμε αυτές τις συνθήκες, δηλαδή αν εξαφανισθεί η συνθηκοκρατία, τότε ο σπόρος και ο βλαστός, δηλαδή η αιτία και το αποτέλεσμα, θα εξαφανιστούν. Όταν οι συνθήκες που υποστηρίζουν την αιτία αρχίζουν και εξαφανίζονται, τότε εξαφανίζεται και η αιτία. Το ίδιο συμβαίνει και με τις συνθήκες που προκαλούν πόνο. Εάν αυτές εξαφανισθούν, τότε και ο ίδιος ο πόνος παύει.



² S II, *Dukkha-sutta*, σ. 71.

Σε αυτή την περίπτωση, ο Βούδας δεν μιλάει αφηρημένα, αλλά αναφέρεται στις συνθήκες που μας φέρνουν πόνο. Αυτός που αναζητά την απελευθέρωση από τον υπαρξιακό πόνο, πρέπει πρώτα να αναγνωρίσει τις συνθήκες που προκαλούν αυτόν τον πόνο. Εάν θέλει να απελευθερωθεί, τότε η λύση είναι να αφαιρέσει αυτές τις συνθήκες.

Επομένως, ο Βούδας δεν περιορίζεται στη διατύπωση των αιτιών και συνθηκών του υπαρξιακού πόνου. Μας δείχνει ότι, αν αφαιρέσουμε τις αιτίες και τις συνθήκες που τον προκαλούν, μπορούμε να φτάσουμε στην παύση του υπαρξιακού πόνου όταν οι συνθήκες παύσουν να υπάρχουν. Αυτό αρχίζει από την εξάλειψη της άγνοιας μέσω της κατανόησης ότι η άγνοια είναι αυτή που προκαλεί την αλυσιδωτή αντίδραση όλων των υπόλοιπων παραγόντων. Συνεπώς, ο Βούδας διδάσκει και την αντίστροφη σειρά της Εξαρτώμενης Γένεσης λέγοντας:

1. Με την πλήρη παύση της άγνοιας (*avijjāya tveva asesavirāga-nirodhā*), παύουν οι βουλητικές ή καρμικές δραστηριότητες (*saṅkhārā*).
2. Με την παύση των βουλητικών δραστηριοτήτων, παύει η συνείδηση [της επαναγέννησης] (*viññāṇa*).
3. Με την παύση της συνείδησης [της επαναγέννησης], παύουν τα νοητικά και υλικά φαινόμενα (*nāma-rūpa*).
4. Με την παύση των νοητικών και υλικών φαινομένων, παύουν τα έξι αισθητήρια όργανα (*salāyatana*).
5. Με την παύση των έξι αισθητήριων οργάνων, παύει η (αισθητήρια και νοητική) επαφή (*phassa*).
6. Με την παύση της (αισθητήριας και νοητικής) επαφής, παύει το αίσθημα (*vedanā*).
7. Με την παύση του αισθήματος, παύει η επιθυμία (*taṇhā*).
8. Με την παύση της επιθυμίας, παύει η προσκόλληση (*upādāna*).
9. Με την παύση της προσκόλλησης, παύει το γίνεσθαι των πράξεων (*bhava*).

10. Με την παύση του γίνεσθαι των πράξεων, παύει η γέννηση (*jāti*).
11. Με την παύση της γέννησης, παύει
12. το γήρας, ο θάνατος, η λύπη, ο θρήνος, το άλγος, η οδύνη, και το άγχος (*jarā-maraṇaṇ, soka-parideva-dukkhadomanassupāyāsā nirujjhanti*).

Έτσι προκαλείται η παύση ολόκληρου του συνόλου του υπαρξιακού πόνου και της δυστυχίας (*Evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti*).

Μεταξύ των παραγόντων της Εξαρτώμενης Γένεσης, η επιθυμία αποτελεί την ορμή και την κινητήρια δύναμη προς το βίωμα του υπαρξιακού πόνου. Γι' αυτό, στην 3η Ευγενή Αλήθεια αναφέρεται η εγκατάλειψή της.

Η εγκατάλειψη και η παύση της επιθυμίας

Η επιθυμία δεν εγκαταλείπεται ακαθόριστα. Αντιθέτως, εγκαταλείπεται και παύει σε συγκεκριμένα αντικείμενα. Προκειμένου να δείξει αυτά τα αντικείμενα, ο Βούδας λέει τα εξής:

«Πού όμως εγκαταλείπεται αυτή η επιθυμία όταν εγκαταλείπεται και πού παύει όταν παύει; Σε οτιδήποτε υπάρχει στον κόσμο που είναι ευχάριστο και απολαυστικό, εκεί εγκαταλείπεται αυτή η επιθυμία όταν εγκαταλείπεται και εκεί παύει όταν παύει.

»Και τι υπάρχει στον κόσμο που είναι ευχάριστο και απολαυστικό; Το μάτι... το αυτί... η μύτη... η γλώσσα... το σώμα... ο νους είναι κάτι ευχάριστο και απολαυστικό στον κόσμο. Είναι εδώ που η επιθυμία εγκαταλείπεται όταν εγκαταλείπεται και είναι εδώ που παύει όταν παύει.

»Ορατά αντικείμενα... ήχοι... μυρωδιές... γεύσεις... απτά αντικείμενα... νοητικά αντικείμενα είναι κάτι ευχάριστο και απολαυστικό στον κόσμο. Είναι εδώ που η επιθυμία εγκατα-

λείπεται όταν εγκαταλείπεται και είναι εδώ που παύει όταν παύει.

»Η συνείδηση του ματιού... του αυτιού... της μύτης... της γλώσσας... του σώματος... του νου είναι κάτι ευχάριστο και απολαυστικό στον κόσμο. Είναι εδώ που η επιθυμία εγκαταλείπεται όταν εγκαταλείπεται και είναι εδώ που παύει όταν παύει.

»Η επαφή στο μάτι... στο αυτί... στη μύτη... στη γλώσσα... στο σώμα... στον νου είναι κάτι ευχάριστο και απολαυστικό στον κόσμο. Είναι εδώ που η επιθυμία εγκαταλείπεται όταν εγκαταλείπεται και είναι εδώ που παύει όταν παύει.

»Το αίσθημα που εγείρεται από την επαφή στο μάτι... στο αυτί... στη μύτη... στη γλώσσα... στο σώμα... στον νου είναι κάτι ευχάριστο και απολαυστικό στον κόσμο. Είναι εδώ που η επιθυμία εγκαταλείπεται όταν εγκαταλείπεται και είναι εδώ που παύει όταν παύει.

»Η αντίληψη των ορατών αντικειμένων... των ήχων... των μυρωδιών... των γεύσεων... των απτών αντικειμένων... των νοητικών αντικειμένων είναι κάτι ευχάριστο και απολαυστικό στον κόσμο. Είναι εδώ που η επιθυμία εγκαταλείπεται όταν εγκαταλείπεται και είναι εδώ που παύει όταν παύει.

»Η βούληση και η επιθυμία για ορατά αντικείμενα... για ήχους... για μυρωδιές... για γεύσεις... για απτά αντικείμενα... για νοητικά αντικείμενα είναι κάτι ευχάριστο και απολαυστικό στον κόσμο. Είναι εδώ που η επιθυμία εγκαταλείπεται όταν εγκαταλείπεται και είναι εδώ που παύει όταν παύει.

»Ο λογισμός και ο συλλογισμός για ορατά αντικείμενα... για ήχους... για μυρωδιές... για γεύσεις... για απτά αντικείμενα... για νοητικά αντικείμενα είναι κάτι ευχάριστο και απολαυστικό στον κόσμο. Είναι εδώ που η επιθυμία εγκαταλείπεται όταν εγκαταλείπεται, και είναι εδώ που παύει όταν παύει».³

³ D III, *Mahāsatiṭṭhāna-sutta*, σ. 310.

Όπως γίνεται σαφές από τον Βούδα, η εγκατάλειψη της επιθυμίας ονομάζεται «*Νιμπάνα*».⁴ Έτσι απαλλάσσεται κάποιος από τον υπαρξιακό πόνο και όλα τα δεινά που σχετίζονται με αυτόν. Επομένως, το *Νιμπάνα* ερμηνεύεται και ως κατάπαυση του υπαρξιακού πόνου (*dukkha-nirodha*).⁵ Η πρακτική για την επίτευξη της εγκατάλειψης, της παύσης και του *Νιμπάνα* καθορίζεται λεπτομερώς στην Τέταρτη Ευγενή Αλήθεια, την οποία θα αναλύσουμε στο Κεφ. VI. Παρακάτω θα δώσουμε μια περιγραφή για το *Νιμπάνα*.

Το Νιμπάνα ή Νιρβάνα

Νιμπάνα (στην Πάλι *nibbāna*, στα σανσκριτικά *nirvāna*) είναι κατά τον Βουδισμό η υπέρτατη μακαριότητα και ευδαιμονία που προκύπτει ως αποτέλεσμα αυτοσυγκέντρωσης και διορατικής γνώσης· μια ιδεώδης ανώδυνη κατάσταση ισορροπίας που υπερβαίνει τη συνεχή περιπλάνηση στον επώδυνο κύκλο της επαναγέννησης και του θανάτου (*σανσάρα*), σηματοδοτώντας τη σωτηριολογική λύτρωση από αυτόν τον κύκλο.

Αποτελεί τον υψηλότερο και απώτερο στόχο όλων των βουδιστικών προσπαθειών, που είναι η πλήρης εξαφάνιση του πάθους, του μίσους και της αυταπάτης και, κατά συνέπεια, η τελική και πλήρης απελευθέρωση από κάθε μελλοντική γέννηση που φέρνει το γήρας, την ασθένεια, τον θάνατο και όλα τα δεινά, τη δυστυχία, την ταλαιπωρία και τον πόνο σε όλες τις μορφές της ύπαρξης—της ανθρώπινης, της μη ανθρώπινης και της θεϊκής. Όπως αναφέρεται στις Ομιλίες του Βούδα:

«Η εξάλειψη του πάθους (*rāga*-), η εξάλειψη του μίσους (*dosa*-), η εξάλειψη της αυταπάτης (*moha-khaya*): αυτό ονομάζεται *Νιμπάνα*».⁶

⁴ S I, *Sanjyjana-sutta*, σ. 39: «*taṇhāya vipphāṇena 'nibbānaḥ' iti vuccati*».

⁵ Nd1 II, *Cūlavīyūha-sutta*, σ. 292: «*dukkhanirodho nibbānaḥ*».

⁶ S IV, *Nibbānaparīhā-sutta*, σ. 251· It *Nibbānadhātu-sutta*, σ. 38.

«Αυτό είναι γαλήνιο, αυτό είναι εξάισιο: ο πλήρης κατευνασμός όλων των δραστηριοτήτων (*saṅkhāra*), η εγκατάλειψη όλων των προσκολλήσεων (*upadhi*), η εξάλειψη της επιθυμίας (*taṇhākkhayo*), το μη πάθος (*virāgo*), η κατάπαυση [του πόνου] (*nirodha*), το *Νιμπάνα*».⁷

Στην ερώτηση πώς το *Νιμπάνα* είναι άμεσα ορατό, η απάντηση του Βούδα είναι η εξής:

«Κάποιος κατεχόμενος από το πάθος ή το μίσος ή την αυταπάτη σκέφτεται τη δική του οδύνη, την οδύνη των άλλων ή την οδύνη και των δύο, και βιώνει ψυχικό πόνο και σπαραγμό. Αλλά, όταν εγκαταλειφθεί το πάθος, το μίσος και η αυταπάτη, δεν σκέφτεται τη δική του οδύνη, την οδύνη των άλλων ή την οδύνη και των δύο και δεν βιώνει ψυχικό πόνο και σπαραγμό. Με αυτόν τον τρόπο, το *Νιμπάνα* είναι άμεσα ορατό».⁸

Ο υπαρξιακός πόνος και η κατάπαυση του πόνου είναι δύο κεντρικά και φλέγοντα θέματα στη Διδασκαλία του Βούδα. Όπως λέει ο ίδιος: «Αυτό που διδάσκω είναι ο πόνος (*dukkha*) και η κατάπαυση του πόνου (*dukkhassa ca nirodhaya*)».⁹ Επομένως, η Διδασκαλία του επικεντρώνεται στα εξής δύο κεντρικά ζητήματα της ανθρώπινης ύπαρξης:

1. στον πόνο, την ταλαιπωρία, τα βάσανα, τη λύπη, τη θλίψη, την κατάθλιψη κ.λπ., και
2. στην πλήρη ελευθερία, τη λύτρωση απ' αυτά.

Το κεντρικό πρόβλημα του πόνου το εξηγεί ο Βούδας στην Πρώτη Ευγενή Αλήθεια που δίδαξε. Ωστόσο, η αλήθεια του πόνου δεν είναι η τελευταία λέξη στη διδασκαλία του. Είναι

⁷ Α Ι, *Ānanda-sutta*, σ. 132.

⁸ Α Ι, *Nibbata-sutta*, σ. 158.

⁹ Μ Ι, *Alagaddūpama-sutta*, σ. 140.

μόνο το σημείο εκκίνησης. Ο Βούδας ξεκινά με την εξήγηση για τον πόνο, διότι η διδασκαλία του έχει σχεδιαστεί για έναν συγκεκριμένο σκοπό: να οδηγήσει στην απελευθέρωση από τον πόνο και στην πραγματοποίηση του *Νιμπάνα* που, όπως λέει, «είναι η υπέρτατη ευδαιμονία» (*Nibbāna paramaṇa sukha*).¹⁰ Για να γίνει αυτό, πρέπει να μας δώσει έναν λόγο για να επιδιώξουμε την απελευθέρωση.

Αν ένας άνθρωπος δεν ξέρει ότι το σπίτι του έχει αρπάξει φωτιά, τότε ζει εκεί απολαμβάνοντας τον εαυτό του, παίζοντας και γελώντας. Για να βγει έξω, πρέπει πρώτα να καταλάβει ότι το σπίτι του έχει πάρει φωτιά.

Κατ' αναλογία, ο Βούδας ανακοινώνει ότι οι ζωές μας φλέγονται από το γήρας, την ασθένεια και τον θάνατο. Ο νους μας φλέγεται από την απληστία, το πάθος, το μίσος και την αυταπάτη. Μόνο όταν συνειδητοποιήσουμε τον κίνδυνο είμαστε έτοιμοι να αναζητήσουμε τρόπο απελευθέρωσης.

Τα δύο είδη αναζήτησης

Σύμφωνα με τον Βούδα, υπάρχουν δύο είδη αναζήτησης: η μη ευγενής αναζήτηση και η ευγενής αναζήτηση.

Και ποια είναι η μη ευγενής αναζήτηση; Κάποιος, έχοντας ο ίδιος τη φύση της γέννησης, αναζητά ό,τι έχει επίσης τη φύση της γέννησης. Έχοντας ο ίδιος τη φύση της γήρανσης, της ασθένειας, του θανάτου, της θλίψης και των νοητικών μολύνσεων, αναζητά οτιδήποτε έχει επίσης τη φύση της γήρανσης, της ασθένειας, του θανάτου, της θλίψης και των νοητικών μολύνσεων. Αυτή είναι η μη ευγενής αναζήτηση που οδηγεί στον υπαρξιακό πόνο.

Ποια είναι η ευγενής αναζήτηση; Κάποιος, έχοντας ο ίδιος τη φύση της γέννησης, κατανοεί τον κίνδυνο που σχετίζεται με τη φύση της γέννησης, και αναζητά το αγέννητο, το ανυπέρ-

¹⁰ DhP, 204.

βλητα ασφαλές από τα δεσμά, το *Νιμπάνα*. Έχοντας ο ίδιος τη φύση της γήρανσης, της ασθένειας, του θανάτου, της θλίψης και των νοητικών μολύνσεων, κατανοεί τον κίνδυνο που σχετίζεται με αυτά και αναζητά το άφθαρτο και το αγέραστο, το μη υποκείμενο σε αρρώστια, το αθάνατο, το χωρίς θλίψη, το αμόλυντο, το ανυπέβλητα ασφαλές από τα δεσμά, το *Νιμπάνα*. Αυτή είναι η ευγενής αναζήτηση που οδηγεί στην απελευθέρωση από τον υπαρξιακό πόνο.¹¹

Στη Δεύτερη Ευγενή Αλήθεια ο Βούδας επισημαίνει ότι η κύρια αιτία του υπαρξιακού πόνου είναι το πάθος ή η επιθυμία για έναν κόσμο με ορατά αντικείμενα, ήχους, μυρωδιές, γεύσεις, αισθήσεις αφής και ιδέες, που οδηγεί στην επαναγέννηση (*ponobhavanikā*). Συνεπώς, το κλειδί για την επίτευξη της κατάπαυσης του υπαρξιακού πόνου είναι η εξάλειψη της επιθυμίας. Ο Βούδας αναφέρεται σε αυτή στην Τρίτη Ευγενή Αλήθεια ως εξής:

«Και ποια είναι η ευγενής αλήθεια της κατάπαυσης του πόνου; Είναι το πλήρες μη πάθος (*virāga*) και η κατάπαυση αυτής της ίδιας της επιθυμίας (*tanhā*), η εγκατάλειψή της και η παραίτηση απ' αυτή, η απελευθέρωση και η απεξάρτηση απ' αυτή».¹²

Αυτό το πλήρες μη πάθος και η κατάπαυση της επιθυμίας επιφέρουν την κατάσταση της τέλει ειρήνης και ευδαιμονίας, την ανεξάρτητη κατάσταση που μπορεί κάποιος να βιώσει ενόσω είναι ζωντανός, με την κατάσβεση των φλογών του πάθους, του μίσους και της αυταπάτης, που είναι το *Νιμπάνα*. Όπως λέει ο Βούδας: «Η ολοκληρωτική εξάλειψη των επιθυμιών, το πλήρες μη πάθος και η κατάπαυση είναι το *Νιμπάνα*».¹³ Η ει-

¹¹ M I, *Ariyapariyesanā-sutta* ή *Pāsārāsī-sutta*, σ. 162.

¹² D II, *Mahāsatiṭṭhāna-sutta*, σ. 304.

¹³ Ud 3:10, *Loka-sutta*, σ. 33.

ρηνική κατάσταση ενός νου τέλεια απελευθερωμένου (*vimutta*) από την επιθυμία περιγράφεται ως εξής:

«Όπως ένας συμπαγής βράχος
δεν ταρασσεται από μια θύελλα,
έτσι ορατές μορφές και γεύσεις,
ήχοι, οσμές και οι επαφές όλες,
τα επιθυμητά ή τα ανεπιθύμητα,
δεν ταρασσουν τον ακλόνητο
και απελευθερωμένο νου
που παρατηρεί την παρακμή
των φαινομένων».¹⁴

Η πρακτική για να φτάσει κάποιος στην απελευθέρωση και στην κατάπαυση του πόνου εκφράζεται από τον Βούδα στην Τέταρτη Ευγενή Αλήθεια, που είναι η πρακτική της Ευγενούς Οκταμελούς Οδού, το ύψιστο αγαθό της οποίας είναι το *Νιμπάνα*. Όπως λέει ο ίδιος:

«Αυτή είναι η μέση οδός, η Ευγενής Οκταμελής Οδός που δίνει όραση, δίνει γνώση και οδηγεί στην ειρήνη, στη φώτιση, στο *Νιμπάνα*».¹⁵

Η Ευγενής Οκταμελής Οδός, όπως προαναφέρθηκε, είναι:

- 1) η ορθή κατανόηση, 2) ο ορθός λογισμός, 3) η ορθή ομιλία, 4) η ορθή πράξη, 5) ο ορθός βιοπορισμός, 6) η ορθή προσπάθεια, 7) η ορθή μνήμη, και 8) η ορθή αυτοσυγκέντρωση.

Ετυμολογία του *Νιμπάνα*

Ετυμολογικά, η λέξη *Νιμπάνα* (*Nibbāna*) προέρχεται από το ρήμα *nibbāti*, που κυριολεκτικά σημαίνει «κατασβήνω». Ση-

¹⁴ A III, *Sona-sutta*, σ. 378.

¹⁵ S V, *Dhammacakkappavattana-sutta*, σ. 420.

ματοδοτεί την κατάσβεση των «φωτιών» του πάθους (*rāgaggi*), του μίσους (*dosaggi*) και της αυταπάτης (*mohaggi*). Όταν οι φωτιές αυτές σβηστούν και δεν υπάρχει πλέον το καύσιμο που τις ενίσχυε, επιτυγχάνεται το *Νιμπάνα*, η απελευθέρωση από τη συνεχή περιπλάνηση στον επώδυνο κύκλο της επαναγέννησης (*saṃsāra*).¹⁶

Μια άλλη ετυμολογία του *Νιμπάνα*, την οποία προτιμούν οι σχολιαστές της Πάλι, είναι «αποχώρηση (*nikkhantatta*) από την εμπλοκή της επιθυμίας (*vāna*)». Εδώ, η λέξη *vāna* είναι συνώνυμη της *taṇhā* (επιθυμία),¹⁷ και η λέξη *nibbāna* προέρχεται από το *ni* + *vāna* (μη + επιθυμία), που συνδυαστικά γίνεται *ni+bbāna*, με τη μετατροπή του συμφώνου «v»(-*āna*) σε «b»(-*āna*).¹⁸ Δηλαδή, όσο κάποιος εμπλέκεται με την επιθυμία, παραμένει δεσμευμένος στη *σανσάρα*, στη συνεχή περιπλάνηση στον κύκλο της γέννησης και του θανάτου. Όμως, όταν έχει αποχωρήσει ή εξαλειφθεί όλη η επιθυμία, επιτυγχάνει το *Νιμπάνα*, την απελευθέρωση από τον κύκλο της γέννησης και του θανάτου. Λέει, λοιπόν, ο Βούδας:

«Αυτό είναι γαλήνιο, αυτό είναι εξάισιο: ...η εξάλειψη της επιθυμίας (*taṇhākkhaya*)... το *Νιμπάνα*».¹⁹

«Η εξάλειψη της επιθυμίας (*taṇhākkhaya*) είναι το *Νιμπάνα*».²⁰

Εννοιολογικός προσδιορισμός

Καμιά έννοια στη διδασκαλία του Βούδα δεν έχει αποδειχθεί τόσο δυσνόητη όσο εκείνη η κατάσταση που επέρχεται

¹⁶ It, *Aggi-sutta*, σ. 92.

¹⁷ SnA I, *Maṅgalasuttavaṇṇanā*, σ. 300: «*vāna-saññitāya taṇhāya nikkhantattā 'nibbānan'ti vuccati*».

¹⁸ Τέτοια μετατροπή του συμφώνου «v» σε «b» συμβαίνει και σε άλλες λέξεις, όπως *ni+vida* = *nibbidā* (απομάγευση).

¹⁹ A I, *Ānanda-sutta*, σ. 132.

²⁰ S III, *Satta-sutta*, σ. 190.

όταν έχει πλήρως εξαλειφθεί η επιθυμία και το πάθος, η οποία ονομάζεται *Νιμπάνα*.

Κατά κάποιον τρόπο, μια τέτοια δυσκολία είναι αναμενόμενη, δεδομένου ότι ο Βούδας περιγράφει το *Νιμπάνα* ακριβώς ως «ειρηνικό και εξυψωμένο, ανεπίτευκτο με την απλή λογική, βαθυστόχαστο, δύσκολο να ιδωθεί και δύσκολο να κατανοηθεί από ανθρώπους που απολαμβάνουν την προσκόλληση, που ζουν με πάθος και μίσος, τυλιγμένοι στο σκοτάδι (της αυταπάτης)».²¹

Ωστόσο, στο ίδιο εδάφιο ο Βούδας λέει επίσης ότι το *Νιμπάνα* μπορεί να βιωθεί από τους σοφούς, και στις Ομιλίες του δίνει αρκετές ενδείξεις για τη φύση του *Νιμπάνα*, ώστε να αποτυπώσει την ωφελιμότητά του.

Πολλές είναι οι περιγραφές και πολλοί οι έπαινοι του Βούδα για το *Νιμπάνα*. Αξίζει να αναφέρουμε στο σημείο αυτό τα λόγια του Rh. Davids: «Μπορεί κάποιος να γεμίσει στήλες με τους επαίνους για το *Νιμπάνα*, πολλοί από τους οποίους είναι από τα πιο όμορφα εδάφια στην ποίηση και πεζογραφία της γλώσσας Πάλι, που μιλούν με μεγαλοπρέπεια για αυτή την κατάσταση του νου που έχει επιτύχει το *Νιμπάνα*, την κατάσταση του ανθρώπου που έγινε τέλειος σύμφωνα με τη βουδιστική πίστη. Πολλά είναι τα προσφιλή ονόματα, τα ποιητικά επίθετα που χρησιμοποιούνται για το *Νιμπάνα*, και καθένα απ' αυτά—επειδή δεν είναι συνώνυμα—τονίζει τη μια ή την άλλη όψη αυτής της πολυσύνθετης έννοιας».²²

Μερικά τέτοια ονόματα και επίθετα είναι τα εξής:

η άλλη όχθη (*pāraṇa*), η ελευθερία (*mutti*), το άσυλο (*tāṇa*), το ανυπέρβλητα ασφαλές από τα δεσμά (*anuttaraṇa yogakkhemaṇa*), το καταφύγιο (*saraṇa*), το ύψιστο αγαθό (*parāyana*), το χωρίς κίνδυνο (*anādīnava*), το βαθυστόχαστο (*ni-*

²¹ M I, *Ariyapariyesanā-sutta* ή *Pāsarāsi-sutta*, σ. 167.

²² Rh. Davids, *Early Buddhism*, σ. 72, 73.

puṇa), το υπέροχο (*pañīta*), το αίσιο (*siva*), το θαυμάσιο (*acchariya*), το γαλήνιο (*santa*), το αγνό (*suddhi*), το αμόλυντο (*asaṅkiliṭṭha*), το αληθινό (*sacca*), το άφθαρτο (*ajjara*), το μη υποκειμένο σε αρρώστια (*anītika*), το ανώδυνο (*abyārajja*), το χωρίς θλίψη (*asoka*), το αμετάβλητο (*dhuva*), το μη αποσυντιθεμένο (*apalokita*), το αγέραστο (*ajajjara*), το αθάνατο (*amata*), η διακοπή του κύκλου της επαναγέννησης (*vaṭṭūpaccheda*), το αδιάφθορο (*anāsava*), το μη συνθηκοκρατημένο (*asaṅkhata*).

Η εξέχουσα πραγματικότητα του *Νιμπάνα* επιβεβαιώνεται από τον Βούδα, όταν το αποκαλεί «υπέρτατο θεμέλιο της σοφίας και της αλήθειας» (*parama paññā/sacca adhiṭṭhāna*), που η φύση του είναι πραγματική και που κατατάσσεται ως ανώτατη ευγενής αλήθεια (*paramaṇa ariyasaccaṇ*), η οποία εμπεριέχει τη γνώση για την εξάλειψη όλου του πόνου και της ταλαιπωρίας.²³

Οι Ομιλίες του Βούδα προσφέρουν επαρκή αποδεικτικά στοιχεία ώστε να αναιρέσουν την άποψη ορισμένων ερμηνευτών ότι το *Νιμπάνα* αυτό καθαυτό είναι η πλήρης εκμηδένιση. Ακόμη και η πιο εξελιγμένη άποψη, ότι το *Νιμπάνα* αυτό καθαυτό είναι απλώς η εξάλειψη των νοητικών παθών και μολύνσεων, δεν μπορεί να σταθεί κατόπιν προσεκτικής εξέτασης.

Το πλέον συναρπαστικό επιχείρημα απέναντι σε αυτή την άποψη είναι η εξής πολύ γνωστή δήλωση του Βούδα σε σχέση με το *Νιμπάνα*: «Αληθώς, υπάρχει ένα αγέννητο (*ajāta*), αποίητο (*abhūta*), αδημιούργητο (*akata*) και μη συνθηκοκρατημένο (*asaṅkhata*), η ύπαρξη του οποίου καθιστά δυνατή τη διαφυγή από το γεννημένο, το ποιημένο, το δημιουργημένο και το συνθηκοκρατημένο».²⁴ Σε άλλη Ομιλία του ο Βούδας χαρακτηρίζει το *Νιμπάνα* με παρόμοιες λέξεις. Είναι «το αγέννητο

²³ M III, *Dhāṇuvibhaṅga-sutta*, σ. 245.

²⁴ Ud 8: 3, *Tatiya-nibbāna-paṭisaṅguttasutta*, σ. 80.

(*ajāta*), το άφθαρτο (*ajara*), το υγιέστατο (*abyādhī*), το αθάνατο (*amata*), το μη θλιβερό (*asoka*), το αμόλυντο (*asaṅkiliṭṭha*), το ανυπέρβλητα ασφαλές από τα δεσμά», το οποίο ο Βούδας πέτυχε την ημέρα της Φώτισής του.²⁵

Σε αυτό το σημείο πρέπει να κάνουμε μια διάκριση μεταξύ του ίδιου του *Νιμπάνα* αυτού καθαυτού και της επίτευξης του *Νιμπάνα*. Με την πρακτική της Ευγενούς Οκταμελούς Οδού, και ιδιαίτερα με τον διορατικό διαλογισμό (*vipassanā*), που είναι μέρος της Οδού, επιτυγχάνει κάποιος την εξάλειψη των νοητικών παθών και τον εξαγνισμό του νου. Αυτός όμως δεν κάνει το *Νιμπάνα* να υπάρχει ή να εκμηδενιστεί, αλλά ανακαλύπτει κάτι που ήδη υπάρχει, με την έννοια της παύσης των παθών, μέσω του εξαγνισμού του νου. Διότι μόνο ένας εξαγνισμένος νους, ένας νους χωρίς προσκολλήσεις, μπορεί να δει το *Νιμπάνα*. Γι' αυτό, όπως προαναφέρθηκε, ο Βούδας λέει: «Αληθώς, υπάρχει ένα αγέννητο, αποίητο, αδημιούργητο και μη συνθηκοκρατημένο».²⁶ Αυτό το περιγράφει και ως σφαίρα (*āyatana*) τελείως διαφορετική από οτιδήποτε άλλο, λέγοντας τα εξής:

«Υπάρχει αυτή η σφαίρα (*āyatana*) όπου δεν βρίσκεται το στερεό στοιχείο (*pathavi*), το υγρό (*āpo*), το θερμό (*tejo*), το αέριο (*vaṇṇo*), δεν βρίσκεται η σφαίρα του άπειρου χώρου, η σφαίρα της άπειρης συνείδησης, η σφαίρα της μηδενικότητας, η σφαίρα της ούτε αντίληψης ούτε μη αντίληψης, ούτε αυτός ο κόσμος, ούτε ο άλλος κόσμος, ούτε η σελήνη ούτε ο ήλιος. Εκεί λέω ότι δεν υπάρχει ερχομός, πηγαιμός, στατικότητα, θάνατος ή επαναγέννηση· είναι χωρίς στήριγμα, χωρίς κίνηση, χωρίς αντικείμενο. Ακριβώς αυτό είναι το τέλος της (υπαρξιακής) ταλαιπωρίας και του πόνου».²⁷

²⁵ M I, *Ariyapariyesanā-sutta* ή *Pāsarāsi-sutta*, σ. 162. **Φώτιση** (*Bodhi*) είναι η στιγμή που οι Τέσσερις Ευγενείς Αλήθειες (*ariya-sacca*) γίνονται κατανοητές. Βλ. *Bodhi* στο Γλωσσάρι, στο τέλος του βιβλίου.

²⁶ Ud 8: 3, *Tatiya-nibbāna-paṭisaṅgutta-sutta*, σ. 80.

²⁷ Ud 8: 1, *Paṭhama-nibbāna-paṭisaṅgutta-sutta*, σ. 79.

Το *Νιμπάνα*—ενώ αυτό καθαυτό δεν έχει αντικείμενο (*an-ārammaṇa*)—παρουσιάζεται ως αντικείμενο σ' έναν εξαγνισμένο νου και δεν μπορεί να γίνει αντιληπτό από κάποιον που απολαμβάνει την προσκόλληση και ζει με πάθος, μίσος και αυταπάτη. Μπορεί όμως να ιδωθεί μέσω του διορατικού διαλογισμού (*vipassanā*), αν κατανοήσει κάποιος πως «οτιδήποτε υπάρχει μέσα στα υλικά και νοητικά φαινόμενα—όπως το υλικό σώμα, το αίσθημα, η αντίληψη, οι νοητικές λειτουργίες και η συνείδηση—είναι παροδικό, ταλαιπωρία και μη εαυτός»,²⁸ και εγκαταλείπει την προσκόλληση (*upādāna*) σε αυτά.

Τότε μπορεί να καταλάβει ότι: «Πράγματι, εδώ και πολύ καιρό έχω εξαπατηθεί απ' αυτόν τον νου. Γιατί, όταν προσκολλιόμουν, προσκολλιόμουν μόνο στο υλικό σώμα, προσκολλιόμουν μόνο στο αίσθημα, μόνο στην αντίληψη, μόνο στις νοητικές λειτουργίες, μόνο στη συνείδηση. Εξαιτίας της προσκόλλησής μου δημιουργείται το γίνεσθαι των καρμικών πράξεων. Εξαιτίας του γίνεσθαι των καρμικών πράξεων δημιουργείται η γέννηση. Εξαιτίας της γέννησης δημιουργείται το γήρας και ο θάνατος, η λύπη, ο θρήνος, το άλγος, η θλίψη και το άγχος. Αυτή είναι η προέλευση του συνόλου του πόνου και της ταλαιπωρίας».²⁹

Όταν εξασκηθεί σύμφωνα με την κατάλληλη πρακτική, θα διαπιστώσει ότι: «Με την κατάπαυση της προσκόλλησής μου στα υλικά και νοητικά φαινόμενα επέρχεται η κατάπαυση του γίνεσθαι των καρμικών πράξεων. Με την κατάπαυση του γίνεσθαι των καρμικών πράξεων επέρχεται η κατάπαυση της γέννησης. Με την κατάπαυση της γέννησης επέρχεται η κατάπαυση του γήρατος και του θανάτου, της λύπης, του θρήνου, του άλγους, της θλίψης και του άγχους. Αυτή είναι η κατάπαυση του συνόλου του πόνου και της ταλαιπωρίας».³⁰

²⁸ Μ II, *Mahāmālūkyā-sutta*, σ. 435.

²⁹ Μ II, *Māgaṇḍīyā-sutta*, σ. 511.

³⁰ Ο.π.

Τότε στρέφει τον νου του μακριά από τα υλικά και νοητικά φαινόμενα και τον κατευθύνει προς το αθάνατο στοιχείο (*amata-dhātu*) του *Νιμπάνα* ως εξής: «Αυτό είναι γαλήνιο, αυτό είναι εξάισιο: ο πλήρης κατευνασμός όλων των δραστηριοτήτων, η εγκατάλειψη όλων των προσκολλήσεων, η εξάλειψη της επιθυμίας, το μη πάθος, η κατάπαυση (του πόνου), το *Νιμπάνα*. Κατ' αυτόν τον τρόπο μπορεί να δει το *Νιμπάνα* και, αν παραμείνει σ' αυτό ως αντικείμενο (*tattha thito*), επιτυγχάνει την εξάλειψη των νοητικών διαφθορών (*āsava*)».³¹

Εδώ είναι απαραίτητο να δοθεί ερμηνεία για τον χαρακτηρισμό «εξάλειψη των νοητικών διαφθορών» ή «εξάλειψη του πάθους, της επιθυμίας και της αυταπάτης» που αποδίδεται στο *Νιμπάνα*. Το ίδιο το *Νιμπάνα* ως υπαρκτό είναι, όπως προαναφέρθηκε, το αγέννητο, αποϊήτο, αδημιούργητο και μη συνθηκοκρατημένο.³² Είναι όμως χάρη στο *Νιμπάνα* (*taṃ āgamma*) ως αντικείμενο (*ārammaṇa*) που, βλέποντάς το, προκύπτουν α) η πλήρης εξάλειψη των νοητικών διαφθορών, και β) η απελευθέρωση από τη συνθηκοκρατημένη ύπαρξη. Το ίδιο το *Νιμπάνα* όμως δεν μπορεί να υποβιβαστεί σε αυτά τα δύο γεγονότα—εξάλειψη και απελευθέρωση—τα οποία είναι στην πραγματικότητα συνθηκοκρατημένα και συμβαίνουν χρονικά.

Το *Νιμπάνα* ως μη συνθηκοκρατημένο φαινόμενο

Συνθηκοκρατημένο φαινόμενο είναι αυτό που εξαρτάται από συνθήκες και αιτίες για την ύπαρξή του. Ο Βούδας έχει εξηγήσει σαφέστατα την κυριότερη διαφορά μεταξύ των συνθηκοκρατημένων φαινομένων, που περιλαμβάνουν όλα τα υλικά και νοητικά ή πνευματικά φαινόμενα, και του μη συνθηκοκρατημένου φαινομένου, που είναι το *Νιμπάνα*, περιγράφοντας τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά τους. Για τα χαρακτηρι-

³¹ Μ Π, *Mahāmālukya-sutta*, σ. 435.

³² Ud 8: 3, *Tatiya-nibbāna-paṭisaṅgutta-sutta*, σ. 80.

στικά των συνθηκοκρατημένων φαινομένων λέει σε μια Ομιλία του τα εξής:

«Υπάρχουν αυτά τα τρία χαρακτηριστικά που καθορίζουν ένα συνθηκοκρατημένο φαινόμενο (*sañkhata-lakkhaṇa*):

1) η έγερση μπορεί να ιδωθεί (*uppādo paññāyati*),

2) η παρακμή μπορεί να ιδωθεί

(*vayo paññāyati*), και

3) η μεταβολή κατά τη διάρκεια μπορεί

να ιδωθεί (*thitassa aññathattaṇ paññāyati*)».³³



Ως εκ τούτου, η φύση του συνθηκοκρατημένου φαινομένου είναι ότι αποτελείται από συνθήκες, εξαρτάται από συνθήκες και παράγεται από έναν συνδυασμό αιτιών και συνθηκών που είναι παροδικός και μεταβλητός, δηλαδή εγείρεται και παρακμάζει.

Η έγερση και η παρακμή είναι το χαρακτηριστικό ενός φαινομένου που είναι παροδικό, προσωρινό, σύντομο, πρόσκαιρο, στιγμιαίο, φευγαλέο, περαστικό, ασταθές και όχι μόνιμο. Αυτό το χαρακτηριστικό επικρατεί και είναι πανταχού παρόν σε όλα τα υλικά και νοητικά φαινόμενα.

Η έγερση και η παρακμή ενός φαινομένου δεν είναι τυχαίες. Προκαλούνται λόγω αιτιών και συνθηκών και παρακμάζουν λόγω αιτιών και συνθηκών. Στην ουσία, χαρακτηρίζουν τα συνθηκοκρατημένα φαινόμενα. Στην υπέρτατη πραγματικότητα (*paramattha-sacca*) υπάρχουν μόνο διαδικασίες φυσικών και νοητικών ή πνευματικών φαινομένων που συνεχώς εγείρονται και παρακμάζουν σύμφωνα με αιτίες και συνθήκες (*hetu-raccaya*) που και οι ίδιες, με τη σειρά τους, είναι παροδικές.

Όλα τα φαινόμενα στον υλικό, φυσικό, νοητικό ή πνευματικό κόσμο, και γενικά σε ολόκληρο το σύμπαν, αποτελούνται, συγκροτούνται, διαμορφώνονται, σχηματίζονται, πλάθονται,

³³ A I, *Sañkhatalakkhaṇa-sutta*, σ. 151.

παράγονται και δημιουργούνται από έναν συνδυασμό αιτιών και συνθηκών. Δεν είναι απόλυτα, αυθύπαρκτα, αμετάβλητα, ανεξάρτητα, άνευ σχέσεως με άλλα πράγματα. Εξαρτώνται από συνθήκες και αλληλεξαρτώνται με αυτές. Και οι συνθήκες, με τη σειρά τους, συνεχώς εγείρονται και παρακμάζουν σύμφωνα με άλλες συνθήκες και αιτίες. Συνεπώς, η έγερση και η παρακμή αποκαλύπτουν τη φύση των συνθηκών, που τις καθιστά παροδικές, προσωρινές, σύντομες, πρόσκαιρες, στιγμιαίες, φευγαλέες, περαστικές, ασταθείς, όχι μόνιμες. Γι' αυτό λέγονται «συνθηκοκρατημένα φαινόμενα».

Αυτά τα φαινόμενα είναι ταξινομημένα στον Βουδισμό ως τα πέντε συναθροίσματα της ύπαρξης, δηλαδή το συναθροίσμα του υλικού σώματος, του αισθήματος, της αντίληψης, των νοητικών λειτουργιών και της συνείδησης.

Σε αντίθεση, το μη συνθηκοκρατημένο φαινόμενο έχει άλλα χαρακτηριστικά. Ο Βούδας λέει σχετικά τα εξής στην επόμενη Ομιλία του:

«Υπάρχουν αυτά τα τρία χαρακτηριστικά που καθορίζουν το μη συνθηκοκρατημένο φαινόμενο (*asañkhata-lakkhaṇa*):

- 1) η έγερση δεν μπορεί να ιδωθεί (*na uppādo paññāyati*),
- 2) η παρακμή δεν μπορεί να ιδωθεί (*na vayo paññāyati*),
και
- 3) η μεταβολή κατά τη διάρκεια δεν μπορεί να ιδωθεί (*na t̥hitassa aññathattaṇ paññāyati*)». ³⁴

~~Έγερση~~ ~~Διάρκεια~~ ~~Παρακμή~~ = Παύση

Ως προς τη φύση του, το μη συνθηκοκρατημένο φαινόμενο δεν αποτελείται από συνθήκες, δεν εξαρτάται από συνθήκες και δεν παράγεται από συνδυασμό αιτιών και συνθηκών. Είναι η κατάπαυση όλων των διαδικασιών και δραστηριοτήτων, την

³⁴ A I, *Asañkhatalakkhaṇa-sutta*, σ. 151.

οποία ο Βούδας περιγράφει ως εξής: «το γαλήνιο, το εξαίσιο, ο πλήρης κατευνασμός όλων των δραστηριοτήτων (*saṅkhāra*), η εγκατάλειψη όλων των προσκολλήσεων (*upadhi*), η εξάλειψη της επιθυμίας, το μη πάθος, η κατάπαυση (*nirodha*), το *Νιμπάνα*».³⁵

Ως μη συνθηκοκρατημένο φαινόμενο, το *Νιμπάνα* μπορεί να γίνει αντιληπτό με τη συνείδηση ή τον νου, ο οποίος, με την εξάσκηση στον διορατικό διαλογισμό, εγκαταλείπει το συνθηκοκρατημένο στοιχείο και παίρνει ως αντικείμενό του το μη συνθηκοκρατημένο στοιχείο του *Νιμπάνα*. Κάποιος που ασκείται σωστά, μπορεί να δει το *Νιμπάνα* με νου εξαγνισμένο, εξευγενισμένο, ισορροπημένο και ανεμπόδιστο από κοσμικές επιθυμίες. Όπως δήλωσε ο Βούδας μετά τη Φώτισή του:

«Ο νους έχει επιτύχει το μη συνθηκοκρατημένο.

Επιτεύχθηκε η εξάλειψη της επιθυμίας».³⁶

Έχει πει επίσης τα εξής:

«Όταν η συνείδηση δεν είναι εγκατεστημένη στα πέντε συναθροίσματα της ύπαρξης, τότε δεν αναπαράγεται και έτσι απελευθερώνεται. Με την απελευθέρωση γίνεται ευσταθής. Με την ευστάθεια είναι εν ειρήνη. Όντας εν ειρήνη, δεν ταράζεται. Και όντας ατάραχη, επιτυγχάνει το *Νιμπάνα*».³⁷

Η ευθεία οδός προς το *Νιμπάνα*

Η ευθεία οδός (*ekāyano maggo*) προς το *Νιμπάνα* είναι ο διορατικός διαλογισμός (*vipassanā*) που είναι μέρος της Ευγενούς Οκταμελούς Οδού ως «Ορθή Μνήμη» και «Ορθή Νόηση». Αυτό επισημαίνεται στην πολύ σημαντική Ομιλία του Βούδα «Περί της Εφαρμογής της Μνήμης» (*Satipaṭṭhana-*

³⁵ A I, *Ānanda-sutta*, σ. 132.

³⁶ Dhṛ, 154.

³⁷ S III, *Uṇḍāya-sutta*, σ. 53.

sutta), που ονομάζεται «Καρδιά του Βουδιστικού Διαλογισμού». Σε αυτήν ο Βούδας ρητά και κατηγορηματικά δηλώνει ότι:

«Αυτή είναι η ευθεία οδός

- για τον εξαγνισμό (*visuddhi*) των όντων,
- για την υπερνίκηση της λύπης και του θρήνου,
- για την εξαφάνιση του πόνου και της θλίψης,
- για την επίτευξη της πραγματικής μεθόδου και
- για την πραγματοποίηση του *Νιμπάνα*,
δηλαδή οι τέσσερις εφαρμογές της μνήμης
(*cattāro satipaṭṭhāna*)».

Οι τέσσερις εφαρμογές της μνήμης είναι η διά της μνήμης και της επίγνωσης μεθοδική παρατήρηση α) του υλικού σώματος, β) του αισθήματος, γ) της σκέψης, και δ) των νοητικών αντικειμένων, μέσω του διορατικού διαλογισμού. Η θεμελιώδης αρχή του διορατικού διαλογισμού είναι η παρατήρηση της έγερσης (*samudaya*) και της παρακμής (*vaya*) κάθε υλικού και νοητικού ή πνευματικού φαινομένου. Αυτή η αρχή αναφέρεται συνεχώς και αδιάκοπα στη *Satipaṭṭhāna Sutta* ως «παρατήρηση της φύσης της έγερσης και της παρακμής» (*samudaya-dhamma/vaya-dhamma-anupassana*) για κάθε υλικό και νοητικό αντικείμενο.



Με τη συνεχή παρατήρηση, εγκαθίσταται στον διαλογιζόμενο η μνήμη και η γνώση ότι «υπάρχουν μόνο διαδικασίες υλικών και νοητικών φαινομένων που συνεχώς γείρονται και παρακμάζουν σύμφωνα με αιτίες και συνθήκες: όχι ένα ον, όχι ένα άτομο, όχι γυναίκα, όχι άνδρας, όχι εαυτός, όχι κάτι που ανήκει σ' έναν εαυτό, όχι εγώ και όχι δικό μου, όχι κάποιος και όχι κάτι που ανήκει σε κάποιον». Αυτή η παρατήρηση οδηγεί στην κατανόηση των τριών κεντρικών χαρακτηριστικών της ύπαρξης που είναι τα εξής:

A. Η παροδικότητα (*anicca*) των υλικών και νοητικών φαινομένων, που έχουν τη φύση της έγερσης και της παρακμής.

B. Η ταλαιπωρία, ο πόνος ή η οδύνη (*dukkha*) λόγω της ασταθούς φύσης όλων των υλικών και νοητικών φαινομένων που καταπιέζονται και καταβάλλονται συνεχώς από την έγερση και την παρακμή και γίνονται έτσι η βάση της ταλαιπωρίας, της οδύνης και του πόνου μέσα στον μεταβαλλόμενο κόσμο.

Γ. Ο μη εαυτός, η μη ψυχή, η μη εγωικότητα (*anattā*), που σημαίνει ότι, σε τελική ανάλυση, δεν υπάρχει τίποτε αιώνιο ή αμετάβλητο στην ανθρώπινη φύση το οποίο μπορεί κανείς να αποκαλέσει «εαυτό», «ψυχή», «εγώ» ώστε να αγκυροβολήσει σε σταθερή αίσθηση του «εγώ». Η όλη έννοια του «εγώ» είναι στην πραγματικότητα μια λανθασμένη ιδέα που προσπαθεί να εγκατασταθεί σ' ένα ασταθές και προσωρινό συνάθροισμα υλικών και νοητικών στοιχείων. Είναι απλώς η τάση των ανθρώπων να προσωποποιούν υλικά και νοητικά φαινόμενα και να ταυτίζονται με αυτά, παρά να τα αναλύουν αντικειμενικά στα συστατικά τους και να τα κατανοούν.

Η κατάλληλη πρακτική για την επίτευξη του Νιμπάνα

Η κατανόηση των τριών υπαρξιακών χαρακτηριστικών είναι αυτό που ο Βούδας αποκαλεί «κατάλληλη πρακτική για την επίτευξη του Νιμπάνα». Σύμφωνα με τον Βούδα, αυτή η πρακτική είναι η εξής:

«Εδώ, κάποιος βλέπει το μάτι ως παροδικό, επώδυνο, μη εαυτό. Βλέπει τα ορατά αντικείμενα ως παροδικά, επώδυνα, μη εαυτό. Βλέπει την οφθαλμική συνείδηση και την οφθαλμική επαφή ως παροδική, επώδυνη, μη εαυτό. Βλέπει

και ως παροδικό, επώδυνο, μη εαυτό οποιοδήποτε αίσθημα διεγείρεται με την οφθαλμική επαφή ως συνθήκη, είτε αυτό είναι ευχάριστο, είτε δυσάρεστο, είτε ουδέτερο.

»Βλέπει το αυτί... τους ήχους... τη μύτη... τις μυρωδιές... τη γλώσσα... τις γεύσεις... το σώμα... τα απτά αντικείμενα... ως παροδικά, επώδυνα, μη εαυτό.

»Βλέπει τον νου ως παροδικό, επώδυνο, μη εαυτό. Βλέπει τα νοητικά αντικείμενα ως παροδικά, επώδυνα, μη εαυτό. Βλέπει τη νοητική συνείδηση και τη νοητική επαφή ως παροδική, επώδυνη, μη εαυτό. Βλέπει και ως παροδικό, επώδυνο, μη εαυτό οποιοδήποτε αίσθημα διεγείρεται με τη νοητική επαφή ως συνθήκη, είτε αυτό είναι ευχάριστο, είτε δυσάρεστο, είτε ουδέτερο.

»Αυτή είναι η κατάλληλη πρακτική για την επίτευξη του *Νιμπάνα*». ³⁸

Με τη διεξοδική κατανόηση των τριών υπαρξιακών χαρακτηριστικών, αυτή η πρακτική συντελεί στο να αποβάλει κάποιος την επιθυμία για κάθε υλικό και νοητικό φαινόμενο, να παραμένει ανεξάρτητος (*anissito*) και να μην προσκολλάται σε τίποτε στον κόσμο (*na ca kiñci loke upādiyati*) θεωρώντας ότι αυτό είναι *ο εαυτός μου* ή *αυτό ανήκει στον εαυτό μου*. Αποστασιοποιείται και δεν ταυτίζεται.

Τότε ο νους του στρέφεται μακριά από τα συνθηκοκρατημένα υλικά και νοητικά φαινόμενα και κατευθύνεται προς το μη συνθηκοκρατημένο και αθάνατο στοιχείο του *Νιμπάνα*, για το οποίο ο Βούδας λέει: «Αυτό είναι γαλήνιο, αυτό είναι εξαισιο: ο πλήρης κατευνασμός όλων των δραστηριοτήτων, η εγκατάλειψη όλων των προσκολλήσεων, η εξάλειψη της επιθυμίας, το μη πάθος, η κατάπαυση (του πόνου), το *Νιμπάνα*. Με αυτόν τον τρόπο μπορεί να δει το *Νιμπάνα* και, αν παραμείνει

³⁸ S IV, *Anicca-, Dukkha-, Anatta-nibbānasappāya-sutta*, σ. 133.

σ' αυτό ως αντικείμενο, επιτυγχάνει την εξάλειψη των νοητικών διαφθορών (*āsava*)». ³⁹

Τα τέσσερα στάδια της Φώτισης

Όσοι βλέπουν για πρώτη φορά το *Νιμπάνα*, έχουν επιτύχει το πρώτο στάδιο της φώτισης και ονομάζονται «Εισερχόμενοι στο Ρεύμα» (*sotāraṇṇa*). Έχουν κατανοήσει την εξής θεμελιώδη αρχή:

«Ό,τι έχει τη φύση (*dhamma*) της έγερσης, αυτό εξολοκλήρου έχει και τη φύση (*dhamma*) της παύσης, της παρακμής». ⁴⁰

Αυτή η κατανόηση ονομάζεται «Οφθαλμός της Διδασκαλίας» (*Dhamma-cakkhu*) που εγείρεται με την κατανόηση της παροδικής φύσης όλων των συνθηκοκρατημένων φαινομένων και έχει ως αντικείμενο την κατάπαυση τούτων, το μη συνθηκοκρατημένο *Νιμπάνα*.

Η κατανόηση ή η γνώση που προκύπτει από το να βλέπει κάποιος το *Νιμπάνα*, όταν διαλύεται το σκότος που κρύβει τα τρία χαρακτηριστικά της ύπαρξης, είναι σαν το διάφανο φεγγάρι που εμφανίζεται πίσω από τα σύννεφα και διαλύει το σκότος στον ουρανό.

Αν ένας εισερχόμενος στο ρεύμα συνεχίσει τον διορατικό διαλογισμό, μπορεί να φτάσει στα άλλα τρία στάδια της φώτισης, που είναι πιο έντονοι βαθμοί απορρόφησης στο *Νιμπάνα*. Αυτά τα στάδια είναι τα εξής:

- Η «Άπαξ Επιστροφή» (*Sakadāgāmi*), που σημαίνει ότι, αν δεν επιτύχει το επόμενο στάδιο, θα επιστρέψει σε επανα-

³⁹ M I, *Mahāmālukya-sutta*, σ. 435.

⁴⁰ «*Yaṅ kiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhamman'ti*». Π.χ. D I, *Kūṭadanta-sutta*· M I, *Upāli-sutta*· Ud, *Suppabuddhakuṭṭha-sutta*.

γέννηση μία ακόμη φορά (άπαξ) στον ανθρώπινο ή ηδονικό κόσμο. Σ' αυτή την περίπτωση ονομάζεται «Άπαξ Επιστρέφων».

- Η «Μη Επιστροφή» (*Anāgāmi*), που σημαίνει ότι αν δεν επιτύχει το επόμενο στάδιο, δεν θα επιστρέψει σε επαναγέννηση στον ανθρώπινο ή ηδονικό κόσμο, αλλά θα επαναγεννηθεί στις «Αγνές Διαμονές», που βρίσκονται στο λεπτοφύες υλικό επίπεδο ύπαρξης. Σ' αυτή την περίπτωση ονομάζεται «Μη Επιστρέφων».

- Η «Αξιότητα» (*Arahatta*), που σημαίνει ότι, αν επιτύχει αυτό το τελικό στάδιο, δεν θα επαναγεννηθεί ποτέ. Σ' αυτή την περίπτωση ονομάζεται «Άξιος» (*Arahant*). Είναι αυτός που έχει πλήρως εγκαταλείψει την επιθυμία και το πάθος, αποκόπτοντάς τα από τη ρίζα, ώστε πλέον να μην εγερθούν στο μέλλον. Έχει ζήσει την αγνή ζωή, τέλειωσε αυτό που έπρεπε να τελειώσει, παράτησε το βάρος (των πέντε συναθροισμάτων), έφτασε στον τελικό σκοπό και απελευθερώθηκε εντελώς μέσω της έσχατης γνώσης.⁴¹

Είναι το Νιμπάνα συνθηκοκρατημένο από την οδό του;

Τίθεται συχνά το ακόλουθο ερώτημα: Αν το Νιμπάνα επιτυγχάνεται με την πρακτική της Ευγενούς Οκταμελούς Οδού, αυτό δεν καθιστά το Νιμπάνα εξαρτώμενο από αιτίες και συνθήκες, κάτι που παράγεται από την Οδό; Συνεπώς, δεν είναι το Νιμπάνα συνθηκοκρατημένο και αποτέλεσμα της αιτίας, που είναι η Οδός;

Πρέπει να κάνουμε διάκριση μεταξύ του ίδιου του Νιμπάνα και της επίτευξης του Νιμπάνα. Με την πρακτική της Οδού, ο διαλογιστής δεν κάνει το Νιμπάνα να υπάρχει, αλλά ανακαλύπτει κάτι που ήδη υπάρχει, με την έννοια της «απουσίας» των

⁴¹ M I, *Mahāvacccha-sutta*, σ. 489.

παθών, των νοητικών και υλικών φαινομένων και της υπαρξιακής ταλαιπωρίας. Όπως λέει ο Βούδας:

«Αληθώς, υπάρχει ένα αγέννητο, αποίητο, αδημιούργητο και μη συνθηκοκρατημένο. Αν δεν υπήρχε αυτό το αγέννητο, αποίητο, αδημιούργητο και μη συνθηκοκρατημένο, δεν θα υπήρχε η διαφυγή από το γεννημένο, το ποιημένο, το δημιουργημένο και το συνθηκοκρατημένο. Επειδή όμως υπάρχει ένα αγέννητο, αποίητο, αδημιούργητο και μη συνθηκοκρατημένο, υπάρχει και η διαφυγή από το γεννημένο, ποιημένο, δημιουργημένο και συνθηκοκρατημένο». ⁴² ... «Ακριβώς αυτό είναι το τέλος της υπαρξιακής ταλαιπωρίας και του πόνου». ⁴³

Συνεπώς, ενώ η Οδός που οδηγεί στο *Νιμπάνα* είναι συνθηκοκρατημένη, το ίδιο το *Νιμπάνα* ονομάζεται αγέννητο, αδημιούργητο και μη συνθηκοκρατημένο. Στη *Milinda Pañha* συγκρίνεται με βουνό που δεν εξαρτάται από την οδό που οδηγεί σε αυτό. ⁴⁴

Το *Νιμπάνα* και ο μη εαυτός (*anattā*)

Πρέπει πολύ συχνά να υπογραμμίζεται το γεγονός ότι, όχι μόνο για την πραγματοποίηση του *Νιμπάνα* ως στόχου, αλλά και για τη θεωρητική κατανόησή του, είναι απαραίτητη προϋπόθεση να καταλάβει κάποιος πλήρως την αντικειμενική πραγματικότητα του μη εαυτού, της μη ψυχής ή της μη εγωικότητας (*anattā*) όλων των μορφών της ύπαρξης.

Χωρίς τέτοια κατανόηση, αναγκαστικά θα παρανοήσει κάποιος το *Νιμπάνα*—σύμφωνα με τις υλιστικές ή μεταφυσικές κλίσεις του—είτε ως εκμηδένιση και αφανισμό ενός εγώ/εαυ-

⁴² Ud 8: 3, *Tatiya-nibbāna-paṭisaṅgutta-sutta*, σ. 80.

⁴³ Ud 8: 1, *Paṭhama-nibbāna-paṭisaṅgutta-sutta*, σ. 79.

⁴⁴ Miln, *Akammajādipañho*, σ. 269.

τού είτε ως αιώνια κατάσταση ύπαρξης στην οποία ένα εγώ ή ένας εαυτός εισέρχεται σε αυτό ή συγχωνεύεται με αυτό.

Το *Νιμπάνα* είναι η κατάπαυση του υπαρξιακού πόνου και της ταλαιπωρίας, και ο Βούδας ήταν σαφέστατος όταν είπε:

«Κάποιος με ορθή νόηση δεν προσκολλάται στην ιδέα “ο εαυτός μου (*attā me*)”. Δεν έχει καμιά απολύτως αμφιβολία ότι αυτό που εγείρεται είναι μόνο ο πόνος και η ταλαιπωρία και αυτό που παύει είναι μόνο ο πόνος και η ταλαιπωρία». ⁴⁵

Κάτι ανάλογο έχουν πει και οι μαθητές του. Συγκεκριμένα:

«Δεν υπάρχει εδώ ένα ον. Αυτό είναι απλά ένας σωρός (υλικών και νοητικών) διαδικασιών. Όπως ακριβώς με τη συναρμολόγηση εξαρτημάτων υπάρχει η λέξη “όχημα”, έτσι όταν τα υλικά και νοητικά συναθροίσματα συναρμολογηθούν, υπάρχει η συμβατική λέξη “ον”. Στην πραγματικότητα, υπάρχει μόνο ο πόνος που εγείρεται και μόνο ο πόνος που παραμένει και παρακαμάζει. Τίποτε άλλο εκτός από τον πόνο δεν εγείρεται, τίποτε άλλο εκτός από τον πόνο δεν παύει». ⁴⁶

Ως εκ τούτου, λέγεται στα επεξηγηματικά σχόλια:

«Απλά ο πόνος και η ταλαιπωρία υπάρχουν,
όχι ο πάσχων.

Η πράξη υπάρχει, όχι ο πράττων.

Το *Νιμπάνα* ως εξάλειψη του πόνου υπάρχει,
αλλά όχι αυτός που εξαλείφεται.

Η Οδός υπάρχει, αλλά όχι ο οδοιπόρος». ⁴⁷

⁴⁵ S II, *Kaccānagotta-sutta*, σ. 16.

⁴⁶ S I, *Vajirā-sutta*, σ. 135.

⁴⁷ Vism, Κεφ. XVI.

Παρανοήσεις και φαντασίες για το Νιμπάνα

Υπάρχουν αβάσιμες απόψεις από αιωνιστές (εκείνους που πιστεύουν σε αιώνιο εαυτό, ψυχή ή εγώ-οντότητα) που έχουν παρανοήσει τη διδασκαλία του Βούδα για το *Νιμπάνα*. Αντιλαμβάνονται ότι προϋποθέτει την εκμηδένιση (*uccheda*) ενός υπάρχοντος όντος που θεωρείται «εαυτός». Ο Βούδας δηλώνει ότι, σε τελική ανάλυση, ένα έμβιο ον δεν είναι ένας «εαυτός» αλλά απλά μια συσσώρευση παραγόντων, υλικών και νοητικών γεγονότων που συνδέονται σε μια διαδικασία η οποία είναι εγγενώς πόνος και ταλαιπωρία (*dukkha*), και ότι το *Νιμπάνα*, η κατάπαυση του πόνου, δεν είναι εκμηδένιση ή εξάλειψη του όντος, αλλά ο τερματισμός της ίδιας μη ικανοποιητικής διαδικασίας του υπαρξιακού πόνου. Όπως λέει: «Τόσο στο παρελθόν όσο και τώρα αυτό που διδάσκω είναι ο υπαρξιακός πόνος και η κατάπαυσή του».⁴⁸ Μάλιστα, παρομοιάζει το *Νιμπάνα* με την υγεία (*ārogya*) και τον υπαρξιακό πόνο (*dukkha*) με την παρουσία μιας σοβαρής αρρώστιας και πάθησης στα όντα.⁴⁹

Ως εκ τούτου, δεν υπάρχει μια οντότητα που πρέπει να εξαλειφθεί ή να εκμηδενιστεί. Αυτό που πρέπει να εξαλειφθεί είναι η υποκειμενική ψευδαίσθηση ενός εαυτού. Δηλαδή, όπως λέει ο Βούδας, αυτό που χρειάζεται να εξαλειφθεί είναι οι νοητικές μολύνσεις (*kilesa*) του πάθους, του μίσους και της αυταπάτης.⁵⁰ Λέγεται στις Ομιλίες του ότι:

«Η εξάλειψη του πάθους (*rāga*-), η εξάλειψη του μίσους (*dosa*-), η εξάλειψη της αυταπάτης (*moha-khayo*): αυτό ονομάζεται *Νιμπάνα*».⁵¹

⁴⁸ M I, *Alagaddūpama-sutta*, σ. 140.

⁴⁹ M I, *Māgaṇḍiya-sutta*, σ. 510.

⁵⁰ A IV, *Verañja-sutta*, σ. 174.

⁵¹ S IV, *Nibbāna-pañhā-sutta*, σ. 251· It *Nibbāna-dhātu-sutta*, σ. 38.

Μια άλλη παρανόηση είναι ότι ο όρος *Νιμπάνα* (ή *Νιρβάνα*) είναι ινδουιστικός. Παρ' όλα αυτά, στα πιο αρχαία κείμενα του Ινδουισμού, όπως οι Βέδες και οι πρώτες Ουπανισάδες, δεν αναφέρεται η λέξη *Νιρβάνα*.⁵² Αυτή η λέξη βρίσκεται σε κείμενα όπως το «Μπαγκαβάτ Γκίτα» (*Bhāgavad Gītā*)⁵³ και η «Ουπανισάδα του *Νιρβάνα*» (*Nirvāna Upanishad*) που πιθανότατα συντάχθηκαν μετά την εποχή του Βούδα⁵⁴ και παραποιήθηκε σ' αυτά η έννοια του *Νιρβάνα*.

Σύμφωνα με τον Zaehner, τον Johnson και άλλους μελετητές, το *Νιρβάνα* στο «Μπαγκαβάτ Γκίτα» είναι βουδιστικός όρος που υιοθετήθηκε από τους ινδουιστές. Ο Zaehner δηλώνει ότι χρησιμοποιήθηκε στα ινδουιστικά κείμενα για πρώτη φορά στο «Μπαγκαβάτ Γκίτα». Σύμφωνα με τον Johnson, οι ινδουιστές πήραν τον όρο *Νιρβάνα* από τους βουδιστές με σκοπό να μπερδέψουν τους ίδιους τους βουδιστές, συνδέοντας τη βουδιστική κατάσταση του *Νιρβάνα* με την προ-βουδιστική βεδική παράδοση του μεταφυσικού απόλυτου, που ονομάζεται *Μπράχμαν* (*Brahman*).⁵⁵ Ως εκ τούτου, η έννοια του *Νιρβάνα* παραποιείται στην ινδουιστική λογοτεχνία, όπου περιγράφεται ως η ένωση ή ταύτιση του εαυτού ή της ατομικής ψυχής (*ātman*) με το *Μπράχμαν*, την Ανώτατη ή Συμπαντική Ψυχή (*Paramātmān*).⁵⁶

Παρ' όλα αυτά, σύμφωνα με τα βουδιστικά κείμενα, η έννοια του *Νιμπάνα* υπήρχε στην Ινδία πριν από την εμφάνιση του ιστορικού Βούδα Γκόταμα και χρησιμοποιούνταν από ασκητές. Αλλά, όπως αναφέρει ο ίδιος ο Βούδας Γκόταμα, το

⁵² Fowler, Jeaneane D. (2012): *The Bhagavad Gita: A Text and Commentary for Students*, Sussex Academic Press.

⁵³ Ο.π.

⁵⁴ Olivelle, Patrick (1992): *The Samnyasa Upanisads: Hindu Scriptures on Asceticism and Renunciation*. Oxford University Press.

⁵⁵ Για τους Zaehner και Johnson, βλ. Fowler, Jeaneane D. (2012): *The Bhagavad Gita: A Text and Commentary for Students*, Sussex Academic.

⁵⁶ Brian Morris (2006): *Religion and Anthropology: A Critical Introduction*. Cambridge University Press. σ. 51.

Νιμπάνα και η Ευγενής Οκταμελής Οδός που οδηγεί σε αυτό, διδάχθηκαν από τους προηγούμενους Βούδες (μεταξύ αυτών, ο Βούδας Κάσσαπα και ο Κονάγκαμανα) αλλά, με την πάροδο του χρόνου, η έννοια του *Νιμπάνα* παρανοήθηκε και παραποιήθηκε από τον απλό και αφελή λαό.⁵⁷

Ιδίως επειδή το *Νιμπάνα* περιγράφεται ως η υπέρτατη μακαριότητα και ευδαιμονία, οι συνηθισμένοι άνθρωποι που δεν βίωσαν αυτή την κατάσταση προσπάθησαν από παλιά να τη φανταστούν και να την ταυτίσουν με εγκόσμιες εμπειρίες.

Σε μια περιεκτική Ομιλία του ο Βούδας εκθέτει πέντε παραποιημένες έννοιες του *Νιμπάνα* που υπήρχαν στην εποχή του και συμπεριλάμβαναν την έννοια του εαυτού ή της ψυχής (*atta/ātman*). Αυτές, που προφανώς επικρατούν και στην εποχή μας, είναι οι εξής:

1) Όταν ο εαυτός (*atta*) εφοδιάζεται με τις ηδονικές ευχαριστήσεις (*kāma*) και τις απολαμβάνει με τα υλικά αισθητήρια όργανα, τότε επιτυγχάνει «το ανώτατο *Νιμπάνα* σε αυτή τη ζωή» (*parama-ditṭhadhamma-nibbāna*).⁵⁸

Αυτή είναι η ηδονιστική αντίληψη του *Νιμπάνα*, το οποίο μερικοί ταυτίζουν με την πλήρη απόλαυση των ηδονικών ευχαριστήσεων (*kāma*) που βιώνει ο εαυτός (*attā*). Υπήρχαν μάλιστα ασκητές και δάσκαλοι που κήρυτταν ότι το σώμα είναι το *Νιμπάνα* γιατί, όποτε οι ίδιοι ήταν υγιείς στο σώμα, δεν είχαν ενοχλήσεις και αισθάνονταν ευτυχισμένοι (*sukhī*),⁵⁹ θεωρούσαν ότι το *Νιμπάνα* είναι το ηδονικό ή σωματικό αίσθημα ευτυχίας.

Άλλοι, ωστόσο, ταύτιζαν το *Νιμπάνα* με την πνευματική ευδαιμονία που επιτυγχάνεται στις εγκόσμιες εκστάσεις (*jhā-*

⁵⁷ M I, *Māgaṇḍiya-sutta*, σ. 509.

⁵⁸ D I, *Brahmajāla-sutta*, σ. 36.

⁵⁹ M I, *Māgaṇḍiya-sutta*, σ. 508.

να). Επαγγέλλονταν τις παραπονημένες έννοιες 2), 3), 4) & 5), ισχυριζόμενοι ότι:

Όταν ο εαυτός (*atta*) επιτύχει την 1η έκσταση... τη 2η... την 3η... ή την 4η, επιτυγχάνει το ανώτατο *Νιμπάνα* σε αυτή τη ζωή.⁶⁰

Αυτή είναι η διαλογιστικά ή πνευματικά ευχάριστη αντίληψη για το *Νιμπάνα*, καθώς οι εκστάσεις παράγουν τόσο έντονα συναισθήματα αγαλλίασης, ευδαιμονίας και αταραξίας, ώστε, αν η ιδέα του εαυτού υπολανθάνει στον νου του διαλογιζόμενου, είναι πιθανό εκείνος να θεωρήσει αυτά τα συναισθήματα εκδήλωση ή προβολή του «Αληθινού Εαυτού», του «Ανώτερου Εαυτού» ή του «Θεϊκού Εαυτού», που εμφανίζεται όταν τα σύννεφα της διαλεκτικής του σκέψης έχουν φύγει μέσω της πρακτικής της αυτοσυγκέντρωσης.⁶¹ Σε αυτήν ακριβώς την περίπτωση είναι δυνατό να εγερθεί στον διαλογιζόμενο η ταύτιση του εαυτού του με την προβολή ενός «Θεϊκού Εαυτού». Αυτή η ταύτιση αντιπροσωπεύεται από μη δυαδικές πνευματικές παραδόσεις, όπως η Αντβάιτα Βεδάντα (*Advaita Vedanta*).⁶²

Η Αντβάιτα Βεδάντα διδάσκει τη ριζική μη δυαδική θεώρηση, τη μία και αδιαίρετη Έσχατη Πραγματικότητα στην οποία δεν υπάρχει τελικά διάκριση μεταξύ του *άτμαν* (*ātman*), του εσώτατου εαυτού ή της ατομικής ψυχής που αποτελεί τη

⁶⁰ D I, *Brahmajāla-sutta*, σ. 36.

⁶¹ B. Bodhi (2007): *The All-Embracing Net of Views*, Buddhist Publication Society, Kandy, Sri Lanka.

⁶² Η Αντβάιτα Βεδάντα είναι ίσως η πιο γνωστή απ' όλες τις σχολές της βεδαντικής φιλοσοφίας των ινδουιστών. Διδάσκει τη ριζική μη δυαδική θεώρηση, τη μία και αδιαίρετη Έσχατη Πραγματικότητα όπου δεν υπάρχει τελικά καμιά διάκριση ανάμεσα στο Απόλυτο (*Μπράχμαν* ή Ανώτατη Ψυχή) και στη σχετική πραγματικότητα (ή ατομική ψυχή). Ο όρος «Αντβάιτα» μεταφράζεται μερικές φορές και ως «μη δυϊσμός» ή «μη δυϊστική φιλοσοφία», που βασικά είναι ένα είδος μονισμού ή ενισμού. Ανάμεσα στους μεγαλύτερους δασκάλους της Αντβάιτα στον 20ό αιώνα ήταν ο Σουάμι Βιβεκανάντα, ο Ράμανα Μαχάρσι και ο Νισαργκαντάτα Μαχαράτζ.

σχετική πραγματικότητα, και του *Παραμάτμαν* (*Paramātman*), της Ανώτατης ή Συμπαντικής Ψυχής που αποτελεί το Απόλυτο, τη θεία πραγματικότητα (*Μπράχμαν*), η οποία είναι το θεμελιώδες υπόβαθρο του κόσμου. Υπάρχει μόνο μία Πραγματικότητα—η οποία είναι ταυτόχρονα το *Άτμαν* και το *Μπράχμαν*—και σκοπός της πνευματικής αναζήτησης είναι να αναγνωρίσει κανείς ότι ο αληθινός εαυτός του, το *άτμαν*, είναι «Υπαρξη» (*Σατ, Sat*), «Επίγνωση» (*Τσιτ, Cit*), «Ευδαιμονία» (*Άναντα, Ānanda*).

Παρόμοιες αναζητήσεις χαρακτηρίζουν και άλλες παραδόσεις όπου κάποιος οραματίζεται διάφορα πράγματα ή οντότητες και προσπαθεί να συνδεθεί με έναν ανώτερο εαυτό ή τον θεό.

Από την οπτική του Βουδισμού, κάθε αναζήτηση για την ανακάλυψη της «εαυτότητας», είτε ως μόνιμου ατομικού εαυτού είτε ως απόλυτου συμπαντικού εαυτού (πνεύματος, θεού κ.λπ.), είναι μια αυταπάτη και πλάνη, ένα νοητικό κατασκευάσμα που προκύπτει από τη λανθασμένη κατανόηση της πραγματικής φύσης της εμπειρίας, ιδίως των επιθυμιών και των παθών που παράγουν τέτοιες φαντασιώσεις και, προπαντός, των αισθημάτων ευδαιμονίας. Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, ο Βούδας εξήγησε την πλάνη των αισθημάτων, δηλαδή πώς «τα αισθήματα δημιουργούν το πάθος· το πάθος δημιουργεί την προσκόλληση· η προσκόλληση δημιουργεί την ύπαρξη· η ύπαρξη δημιουργεί τη γέννηση· η γέννηση δημιουργεί το γήρας, τον θάνατο, τη λύπη, τον θρήνο, την οδύνη και το άγχος». Εξήγησε επίσης πώς ο ίδιος «έχει κατανοήσει την έγερση (*samudaya*) και την παρέλευση/παρακμή (*atthaṅgama*) των αισθημάτων όπως πραγματικά συμβαίνει, την ευχαρίστηση, τον κίνδυνο και τη διαφυγή απ' αυτά, και πώς απελευθερώθηκε μέσω της μη προσκόλλησης (*anupādā-vimutto*)». ⁶³

Συνεπώς, εκείνοι που ταυτίζουν το *Νιμπάνα* με τη σωματική ή πνευματική ευδαιμονία και απολαμβάνουν αυτή την κα-

⁶³ D I, *Brahmajāla-sutta*, σ. 38.

τάσταση ή την επιθυμούν και τη λαχταρούν, φαντάζονται το *Νιμπάνα* με επιθυμία και λαχτάρα. Υπερηφανευόμενοι ότι «εγώ πέτυχα το *Νιμπάνα*», φαντάζονται το *Νιμπάνα* με υπερηφάνεια. Θεωρώντας ότι αυτό το φανταστικό *Νιμπάνα* είναι μόνιμο, ο εαυτός τους, το φαντάζονται με λανθασμένη νόηση. Ακριβώς σχετικά με τέτοιες παρανοήσεις ο Βούδας είπε ότι:

«Ένας αδίδακτος, συνηθισμένος άνθρωπος αντιλαμβάνεται το *Νιμπάνα* ως *Νιμπάνα*.⁶⁴ Έχοντας αντιληφθεί το *Νιμπάνα* ως *Νιμπάνα*, φαντάζεται (*maññati*) σχετικά με το *Νιμπάνα*: φαντάζεται (τον εαυτό του) στο *Νιμπάνα* ή φαντάζεται (τον εαυτό του) χωριστά από το *Νιμπάνα*: φαντάζεται ότι το *Νιμπάνα* είναι “δικό μου”· απολαμβάνει το *Νιμπάνα*. Ποια είναι η αιτία; Λέω ότι δεν έχει πλήρως κατανοήσει το *Νιμπάνα*». ⁶⁵

Σε αυτή την περίπτωση, το αντικείμενο της αντίληψης, της φαντασίας και της απόλαυσης είναι το *Νιμπάνα*, δηλαδή η αίσθηση μιας ηδονικής ή πνευματικής ευδαιμονίας στο εγκόσμιο επίπεδο εμπειρίας. Ο κοινός άνθρωπος το φαντάζεται με τα τρία είδη φαντασίας: φαντασία λόγω επιθυμίας, πόθου ή λαχτάρας (*tañhā-maññanā*)· φαντασία λόγω υπερηφάνειας (*māna-maññanā*)· και φαντασία λόγω λανθασμένης νόησης (*ditthi-maññanā*). Εντούτοις, ένας εκπαιδευόμενος άριστος μαθητής που εξάλειψε την άγνοια, λέγεται ότι δεν αντιλαμβάνεται (*sañjānāti*) απλώς, αλλά γνωρίζει άμεσα (*abhijānāti*) το *Νιμπάνα* και τη φαντασία που προκύπτει εξαιτίας του. Όπως λέει ο Βούδας:

«Εδώ, ένας άριστος μαθητής γνωρίζει άμεσα το *Νιμπάνα*. Έχοντας άμεσα γνωρίσει το *Νιμπάνα* ως *Νιμπάνα*, δεν φαντάζεται σχετικά με το *Νιμπάνα*: δεν φαντάζεται (τον εαυτό

⁶⁴ Το αντιλαμβάνεται με τις παραπονημένες και παρανοημένες έννοιες του *Νιμπάνα* που αναφέρθηκαν παραπάνω στις σελίδες 288-289.

⁶⁵ M I, *Mūlapariyāya-sutta*, σ. 3.

του) στο *Νιμπάνα*: δεν φαντάζεται (τον εαυτό του) χωριστά από το *Νιμπάνα*: δεν φαντάζεται ότι το *Νιμπάνα* είναι “δικό μου”· δεν απολαμβάνει το *Νιμπάνα*. Ποια είναι η αιτία; Λέω ότι έχει πλήρως κατανοήσει το *Νιμπάνα*». ⁶⁶

Εξάλλου, ο Βούδας έχει διασαφηνίσει ότι το «κατεξοχήν ανώτατο *Νιμπάνα* σε αυτή τη ζωή» (*etadaggaṃ parama-dīṭṭha-dhammanibbānaṃ*) είναι η απελευθέρωση μέσω της μη προσκόλλησης (*anupādā vimokkha*) όταν κατανοήσει κάποιος πώς πραγματικά είναι η έγερση (*samudaya*) και η παρέλευση/παρακμή (*atthaṅgama*), η ευχαρίστηση, ο κίνδυνος και η διαφυγή όσον αφορά τα έξι αισθητήρια όργανα της επαφής ⁶⁷ και τα παραγόμενα αισθήματα. ⁶⁸

Άλλη παρερμηνεία του *Νιμπάνα* είναι ότι πρόκειται για το «Ένα», το αδιαίρετο θεμελιώδες υπόβαθρο του κόσμου απ’ όπου απορρέουν τα πάντα. Αυτή η ερμηνεία είναι βασικά ένα είδος ενισμού, μονισμού ή μη δυϊσμού και μοιάζει με τη βεδική αντίληψη του μεταφυσικού απόλυτου *Μπράχμαν* (*Brahman*). Ωστόσο, όπως προαναφέρθηκε, το *Νιμπάνα* είναι η *κατάσβεση* των φλογών του πάθους, του μίσους και της αυταπάτης, και η *κατάπαυση* του υπαρξιακού πόνου. Κάτι που σβήνει παύει να υπάρχει, δεν μπορεί να γίνει υπόβαθρο για κάτι άλλο. Αν γινόταν, θα ήταν, σύμφωνα με τον Βουδισμό, η πηγή για την εμφάνιση του υπαρξιακού πόνου, πράγμα που δεν συμβαίνει με το *Νιμπάνα*.

Ως εκ τούτου, το *Νιμπάνα* είναι πέραν της έννοιας του μη δυϊσμού όπως αυτή απαντάται σε μυστικιστικές, μεταφυσικές, ιδεαλιστικές ή οντολογικές έννοιες του μονισμού και του μονοθεϊσμού, είτε αυτό ονομάζεται «Ένα», «Μονάδα», «Απόλυτο», «Όλο», «Ανώνυμο», «Τάο», είτε «Θεός», «Δημιουργός»,

⁶⁶ Ο.π.

⁶⁷ «*Channaṃ phassāyatanānaṃ samudayaṅca atthaṅgamaṅca assādaṅca ādīnavaṅca nissaraṇaṅca yathābhūtaṃ viditvā anupādā vimokkha*». A V, *Paṭhamakosala-sutta*, σ. 64.

⁶⁸ D I, *Brahmajāla-sutta*, σ. 39.

«Μέγας», «Ανώτατος Νους», «Ανώτατο Αγαθό», «Πατήρ», «Παγκόσμια Μητέρα», «Θεά», «Θεότητα», «Βράχμαν», και θεωρείται η θεμελιώδης βάση ή το υπόβαθρο του κόσμου. Ούτε είναι εκείνο που αποκαλείται στον Βουδισμό Μαχαγιάνα «μη διαφορά» μεταξύ:

- της *σανσάρα* και του *Νιρβάνα* (*Νιμπάνα*),
- της νοητικής μόλυνσης (*kilesa*) και της αγνότητας (*visuddhi*),
- της άγνοιας (*avijja*) και της φώτισης (*bodhi*).⁶⁹

Το διπλό *Νιμπάνα*

Το *Νιμπάνα* είναι αυτό καθαυτό μια ενιαία αδιαφοροποίητη υπέρτατη πραγματικότητα. Είναι αποκλειστικά υπερκόσμιο και έχει εγγενή φύση (*sabhāva*) που είναι το μη συνθηκοκρατημένο και αθάνατο στοιχείο, το οποίο υπερβαίνει τελείως τον συνθηκοκρατημένο κόσμο.

Παρ' όλα αυτά, μπορούμε να αναφέρουμε για λόγους εννοιολογικής διάκρισης ότι το *Νιμπάνα* είναι διπλό. Η βάση για τη διάκριση είναι η παρουσία ή η απουσία των πέντε συναθροισμάτων της ύπαρξης. Το στοιχείο του *Νιμπάνα*, όπως βιώνεται από τους «Άξιους» (*Arahant*) ή τους Βούδες, ονομάζεται «με παραμένον υπόλειμμα» (*saupādisesa*) επειδή, αν και οι νοητικές μολύνσεις του πάθους, του μίσους, της αυταπάτης κ.λπ. έχουν εξαλειφθεί, το «υπόλειμμα» των συναθροισμάτων που αποκτήθηκαν από την προηγούμενη προσκόλληση στις παρελθούσες ζωές παραμένει κατά τη διάρκεια της παρούσας ζωής.

Ωστόσο, το στοιχείο του *Νιμπάνα* που επιτυγχάνεται με τον θάνατο ενός Άξιου ή ενός Βούδα ονομάζεται «χωρίς παραμέ-

⁶⁹ Π.χ. Nāgārjuna, *Mūlamadhyamakārikā*, *Nirvāṇa parīkṣā*, στ. 19, 20, και Bodhi, Bhikkhu (1994): *Dhamma and Non-duality*, Buddhist Publication Society.

νον υπόλειμμα» (*anurādisesa*), επειδή τα πέντε συναθροίσματα απορρίπτονται και δεν αποκτώνται ξανά.⁷⁰

Στα επεξηγηματικά σχόλια τα δύο στοιχεία του *Νιμπάνα* ονομάζονται αντίστοιχα «κατάσβεση των νοητικών μολύνσεων» (*kilesaparinihbāna*) και «κατάσβεση των συναθροισμάτων» (*khandha-parinihbāna*).

Το *Νιμπάνα* μετά τον θάνατο ενός Βούδα ή Άξιου

Μπορεί να τεθεί η ερώτηση: τι συμβαίνει μετά τον θάνατο σε έναν Βούδα ή Άξιο (Άραχαντ), του οποίου ο νους είναι απελευθερωμένος (*vimuttacitto*) από τις νοητικές μολύνσεις (*kilesa*) και τα συναθροίσματα (*khandha*), και που έχει πετύχει το τελικό *Νιμπάνα* (*parinihbāna*); Επανεμφανίζεται αυτός (*uraparajjati*) μετά τον θάνατο; Δεν επανεμφανίζεται (*na uraparajjati*); Επανεμφανίζεται και δεν επανεμφανίζεται; Ούτε επανεμφανίζεται ούτε δεν επανεμφανίζεται;

Σε αυτές τις ερωτήσεις ο Βούδας απάντησε ότι ο όρος «επανεμφανίζεται» ή «δεν επανεμφανίζεται» κ.ο.κ. δεν ισχύει (*na upeti*). Ισχύει μόνο η «τελική κατάσβεση» (*parinihbāna*), που μπορεί να συγκριθεί με μια σβησμένη φωτιά. Γι' αυτό, όταν ένας ινδός ασκητής ονόματι Βάτσα τού έθεσε τέτοιες ερωτήσεις, ο Βούδας τού απάντησε με την παρομοίωση της σβησμένης φωτιάς, ως εξής:

«Τι νομίζεις, Βάτσα; Ας υποθέσουμε ότι μια φωτιά έκαιγε μπροστά σου. Θα γνώριζες ότι “αυτή η φωτιά καίει μπροστά μου”»;

«Θα το γνώριζα, Κύριε Γκόταμα».

«Αν κάποιος σε ρωτούσε, Βάτσα, “εξαρθρώμενη από τι καίει αυτή η φωτιά μπροστά σου;”, τι θα του απαντούσες;»

⁷⁰ It, *Nibbānadhātu-sutta*, σ. 38.

«Θα του απαντούσα: “Αυτή η φωτιά καίει εξαρτώμενη από καύσιμα, όπως ξερόχορτα και ξύλα”».

«Αν αυτή η φωτιά μπροστά σου έσβηνε (*nibbāyeyya*), θα γνώριζες ότι “αυτή η φωτιά μπροστά μου έχει σβήσει” (*nibbuto*);»

«Θα το γνώριζα, Κύριε Γκόταμα».

«Αν κάποιος σε ρωτούσε, Βάτσα, “Όταν η φωτιά μπροστά σου έσβησε, σε ποια κατεύθυνση πήγε: στην Ανατολή, στη Δύση, στον Βορρά ή στον Νότο;”, τι θα του απαντούσες;»

«Αυτό δεν ισχύει, Κύριε Γκόταμα. Η φωτιά έκαιγε εξαρτώμενη από καύσιμα, όπως ξερόχορτα και ξύλα. Όταν αυτά εξαπληθούν, αν δεν πάρει πια άλλο καύσιμο και είναι χωρίς καύσιμο, θεωρείται ότι έχει σβήσει, ότι είναι σβησμένη (*nibbuto*)».

«Έτσι ακριβώς, Βάτσα, οποιαδήποτε υλική μορφή με την οποία κάποιος θα περιέγραφε τον Βούδα (μετά τον θάνατο), αν μπορούσε να τον περιγράψει, έχει εγκαταλειφθεί απ’ αυτόν, έχει κοπεί από τη ρίζα, έχει εξαφανιστεί έτσι ώστε να μην υπόκειται πλέον σε μελλοντική έγερση.

»Ο Βούδας απελευθερώθηκε από την κατάταξη της υλικής μορφής, είναι βαθύς, άπειρος, δύσκολο να κατανοηθεί, όπως ο ωκεανός. Το “επανεμφανίζεται” δεν ισχύει. Το “δεν επανεμφανίζεται” δεν ισχύει. Το “επανεμφανίζεται και δεν επανεμφανίζεται” δεν ισχύει. Το “ούτε επανεμφανίζεται ούτε δεν επανεμφανίζεται” δεν ισχύει.

»Επίσης, οποιοδήποτε αίσθημα... οποιαδήποτε αντίληψη... οποιοσδήποτε νοητικές λειτουργίες... οποιαδήποτε συνείδηση με την οποία κάποιος θα περιέγραφε τον Βούδα (μετά τον θάνατο), αν μπορούσε να τον περιγράψει, αυτή έχει εγκαταλειφθεί απ’ αυτόν, έχει κοπεί από τη ρίζα, έχει εξαφανιστεί έτσι ώστε να μην υπόκειται πλέον σε μελλοντική έγερση.

»Ο Βούδας απελευθερώθηκε από την κατάταξη του αισθήματος... της αντίληψης... των νοητικών λειτουργιών... της συνείδησης, είναι βαθύς, άπειρος, δύσκολο να κατανοηθεί,

όπως ο ωκεανός. Το “επανεμφανίζεται” δεν ισχύει. Το “δεν επανεμφανίζεται” δεν ισχύει. Το “επανεμφανίζεται και δεν επανεμφανίζεται” δεν ισχύει. Το “ούτε επανεμφανίζεται ούτε δεν επανεμφανίζεται” δεν ισχύει». ⁷¹

Εδώ τώρα, η άποψη ότι ένας Βούδας εμφανίζεται ή υπάρχει μετά τον θάνατο αποτελεί μια μορφή αιωνιοκρατίας (*sassata-diṭṭhi*). Αυτή θεωρεί τον Βούδα ή ένα πνευματικά τέλειο άτομο, δηλαδή έναν Άξιο (Άραχαντ) ως κάποιον που κατέχει έναν εαυτό, ο οποίος επιτυγχάνει αιώνια απελευθέρωση μετά τον θάνατο του σώματος. Η άλλη άποψη, ότι ένας Βούδας δεν εμφανίζεται μετά τον θάνατο, ταυτίζει επίσης τον Βούδα με έναν εαυτό, αλλά υποστηρίζει ότι αυτός ο εαυτός εκμηδενίζεται μετά τον θάνατο του σώματος. Πρόκειται για την άποψη του εκμηδενισμού (*ucchedadiṭṭhi*). Η τρίτη άποψη επιχειρεί μια σύνθεση αυτών των δύο, την οποία ο Βούδας απορρίπτει, επειδή και τα δύο μέρη που τη συνθέτουν είναι λανθασμένα. Η τέταρτη άποψη φαίνεται να είναι μια σκεπτικιστική προσπάθεια να απορριφθούν και οι δύο εναλλακτικές ή να αποφευχθεί η υιοθέτηση συγκεκριμένης στάσης. Ο Βούδας απορρίπτει και αυτή.

Όπως η σβησμένη φωτιά δεν μπορεί να περιγραφεί ως κινούμενη προς κάποια κατεύθυνση, έτσι και ο Βούδας, που έχει φτάσει στο τελικό *Νιμπάνα*, δεν μπορεί να περιγραφεί με τους όρους των τεσσάρων εναλλακτικών απόψεων. Η παρομοίωση της φωτιάς χρησιμοποιείται αποκλειστικά για εννοιολογικούς και γλωσσικούς σκοπούς. Δεν έχει σκοπό να προτείνει, όπως υποστήριξαν ορισμένοι μελετητές, ότι ο Βούδας επιτυγχάνει μυστικιστική απορρόφηση στο Απόλυτο. Οι λέξεις «βαθός, άπειρος, δύσκολο να κατανοηθεί» δείχνουν την υπερβατική διάσταση της απελευθέρωσης που επιτυγχάνεται από τον Βούδα, η οποία είναι απρόσιτη στη διαλεκτική σκέψη.

⁷¹ M I, *Aggivaḥca-sutta*, σ. 486.

Το τριπλό Νιμπάνα

Το *Νιμπάνα* είναι επίσης τριπλό ανάλογα με τις διάφορες πτυχές του:

- Ονομάζεται «κενό» (*suñña*) επειδή είναι άδειο από το πάθος, το μίσος και την αυταπάτη και επειδή είναι άδειο από «εαυτό» και οποιοδήποτε συνθηκοκρατημένο φαινόμενο.
- Ονομάζεται «χωρίς σημάδια» (*animitta*) επειδή είναι απαλλαγμένο από τα σημάδια του πάθους και άλλων νοητικών μολύνσεων, αλλά και από τα σημάδια όλων των συνθηκοκρατημένων φαινομένων.
- Ονομάζεται «χωρίς πόθο» (*appañihita*) επειδή είναι απαλλαγμένο από τη λαχτάρα του πάθους κ.ο.κ.

Πάνω απ' όλα, το *Νιμπάνα* ονομάζεται «κατάπαυση του υπαρξιακού πόνου και της ταλαιπωρίας» (*dukkha-nirodha*). Για αυτούς που επιδιώκουν το τέλος του πόνου και της ταλαιπωρίας στη *σασάρα*, αυτό αρκεί για να τους παρακινήσει να ακολουθήσουν την πρακτική της Ευγενούς Οκταμελούς Οδού⁷² που οδηγεί στο *Νιμπάνα*. Αυτή την Οδό θα αναλύσουμε στο επόμενο κεφάλαιο.



⁷² Βλ. σ. 369 για την Ευγενή Οκταμελή Οδό στο Γλωσσάρι: *ariya-aññāṅgika-magga*.

